

τὴν παρουσίαν του. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ νέον τοῦτο *ἐμφανῶς ἢ ἀφανῶς* (explicit ἢ implicit) ἔχει προπαρασκευασθῆ κατὰ τὴν πορείαν τοῦ λαοῦ κατὰ τρόπον προσιδιάζοντα πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὴν εὐαισιθησίαν αὐτοῦ (1). Ἄν δὲ ἐπὶ τινὰ χρόνον δὲν συναντᾷ τὴν γενικὴν ἐπιδοκιμασίαν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲν δύναται νὰ καταξιωθῆ κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν ἐκ τῶν ἰδίων του ἀγαθῶν, δεδομένου ὅτι ἐκεῖνα εἶναι εἰσέτι ἀσαφῆ διὰ νὰ διαγνωσθῶσι. Γίνεται ὅμως τοῦτο ἀποδεκτόν, ὅταν ἀποκαλυφθῆ ἢ διὰ τούτου ἐξυπηρέτησις τοῦ κρείττονος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόσμος τῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νέου ὑφίσταται καὶ ἔχει τὰ αἰτήματά του, ἢ ἔφεσις τοῦ κρείττονος διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἐπιδιωκομένου δὲν καταπαύει, ἀλλὰ συνεχίζεται *πρακαλοῦσα βαθμίδα διαδοχικῶν σταδίων* διαδηλούντων ὅτι ἄτομα καὶ λαοὶ ὀδεύουν πρὸς τὴν τελειώσιν των. Ἐγγύησιν τῆς ἐπιτεύξεως ταύτης παρέχει τόσον ἡ *λογικὴ δρᾶσις* τῶν ἀτόμων, ζητούντων τὸ καλλίτερον εἰς βαθμίδα ὑπερβαίνουσαν τὴν βιουμένην πραγματικότητα, ὅσον καὶ τὸ *χρέος* τῶν ἱστορικῶν φυσιογνωμιῶν, ὅπερ ἀπορρέει ἐκ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως.

γ) Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι ἐκ τῶν ἔνδον τοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ δὴ ἐκ τῶν αἰτημάτων τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς παραδόσεως ἀνακύπτει ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Ἐτονίσθη ὅμως ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἔχει τελολογικὸν χαρακτήρα, καθ' ὅσον ἐπιζητεῖ τὴν πραγματοποίησιν ὠρισμένων προσανατολισμῶν. Γεννᾶται ὅμως τὸ ζήτημα: *Πόθεν ἐπιηρεάζεται περισσότερο τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν αἰτημάτων ἢ ἐκ τῶν προσανατολισμῶν αὐτοῦ; Τὰ κίνητρα* δηλονότι αὐτοῦ εἶναι περισσότερο *αιτιοκρατικὰ ἢ τελολογικά;*

Ἐπιπολαία σκέψις καταδεικνύει ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ κυριαρχία ἐξ ὀλοκλήρου τῶν ἐσωτερικῶν αἰτημάτων ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα θὰ ὑποτάσσονται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ θὰ ἀκολουθῶσι πειθαρχημένην *τυπομορφίαν*, ὁπότε καὶ ἡ ζωὴ θὰ παρουσιάζη *μηχανικὸν χαρακτήρα*, εἰς δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ σκέψις θὰ ρυμουλκῆται ἐκ τῶν προσανατολισμῶν, τὸ παρελθὸν ὡς ὁδηγὸς θὰ ἀφανίζεται καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα θὰ ἑναρμονίζονται διηνεκῶς πρὸς τὰς νέας ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς δημιουργούμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐκάστοτε προσανατολισμῶν.

Βαθυτέρα ἐν τούτοις ἐξέτασις ἀποδεικνύει ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα κατὰ τὴν γνησίαν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν δὲν ἰσχύουν, διότι οὔτε οἱ προσανατολισμοὶ εἶναι ξένοι πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ αἰτήματα, οὔτε ταῦτα εἶναι ἀσκοπα καὶ ἀδιάφορα πρὸς τὰς βλέψεις τοῦ μέλλοντος. Δὲν δημιουργεῖται συνεπῶς τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι μόνον ἐκ τῆς παραδόσεως αἰτιοκρατικῶς ἢ ἐκ τῶν προσα-

(1) Erich Rothacker: *Geschichte-philosophie*, 1934, σ. 27.

ανατολισμῶν τελολογικῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς *συναλλαγῆς* ἀμφοτέρων, ὅποτε *ἐναρμόνις ἀναφαίνεται μεταξὺ τῶν αἰτημάτων τῆς παραδόσεως καὶ τῶν προσανατολισμῶν*. Οὕτω τὸ ἐκάστοτε ἱστορικὸν γεγονός εὐρίσκει τὴν κατάλληλον μορφήν του, ἀφ' ἑνὸς μὲν προσδιοριζόμενον ὑπὸ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐσωτερικῶν κινήτρων καὶ τῶν προσανατολισμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διαρθρούμενον διὰ τοῦ ὕλικου τῆς συγχρόνου ζωῆς. Καὶ ἂν ποτε εἶναι ἔκδηλος ἡ κυριαρχία τοῦ ἑνὸς ἐκ τούτων, ἀποκαλύπτεται ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος του ὑπὸ καταλλήλου ἐρευνητοῦ ἢ ἐπίδρασις καὶ τοῦ ἑτέρου.

Ἴσως ἐν τούτοις ἠθελέ τις ἰσχυρισθῆ, στηριζόμενος εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἐπιταγαὶ τοῦ παρελθόντος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γνωσταὶ καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ μέλλοντος δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι *εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις οὕτως ἐκ τῶν προτέρων τῆς μορφῆς τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι* καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν *δυνάμεθα ταύτην καὶ διὰ συγκεκριμένου ὕλικου νὰ πλαισιώσωμεν*. Τοῦτο ὅμως καθίσταται ἀδύνατον διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους :

α) Διότι δι' οὗς λόγους ἄνωτέρω ἔχομεν ἀναφέρει, ὁ ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισμὸς τῶν προσανατολισμῶν δὲν εἶναι ἐφικτός.

β) Διότι εἶναι ἄγνωστον τὸ βάθος καὶ πλάτος ὀλοκλήρου τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀπροσδιόριστον τὸ συγκεκριμένον ὕλικόν ταύτης, δεδομένου ὅτι ἡ βούλησις, ἡ οὐσιωδῶς ρυθμίζουσα τὸν ἱστορικὸν ροῦν, διεγείρεται ἐξ ἀσταθμῆτων παραγόντων, αἱ δὲ ἐπιδράσεις, αἱ ἐκ ποικίλων αἰτίων προερχόμεναι καὶ τὴν μορφήν τῆς ἐξελίξεως ἐπηρεάζουσαι, εἶναι ἀπρόβλεπτοι⁽¹⁾.

Καὶ ναὶ μὲν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ὁ *A u g o u s t i n o s*, ὁ *H e g e l*, ὁ *M a r x* κ. ἄ. ἐπεζήτησαν νὰ προσδιορίσωσι ἐκ τῶν προτέρων τὴν μορφήν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου, αἱ ἀπόψεις ὅμως αὐτῶν, καθαρῶς κοσμοθεωρητικῆς φύσεως, ἔχουν εὐρύτερον χαρακτήρα χωρὶς νὰ ἀποσαφηνίζωσι τὰ ρεῖθρα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν.

Ἄν ὅμως τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι δὲν ἀποσαφηνίζεται ἐκ τῶν προτέρων διὰ συγκεκριμένου ὕλικου, παρουσιάζει ἐν τούτοις *χαρακτήρα, τὸν ὅποιον προσδιορίζει ἡ διάρθρωσις τῶν δυνάμεων, αἰτινες, ἐκ τῶν αἰτημάτων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἐπιρροῶν τῶν τιθεμένων προσανατολισμῶν καλλιεργούμεναι, κυριαρχοῦν εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον*. Ἐπὶ τῆς δυνατότητος ταύτης καὶ οἱ φιλόσοφοι, οἱ κοσμοθεωρητικῶς ἐρμηνεύοντες τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου, ἐστήριξαν τὰς θεωρίας αὐτῶν. Ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων ἡ σοβαρότερα εἶναι ὁ *διακαῆς πόθος τοῦ καλυτέρου* ἢτοι ἡ ἀνύψωσις πρὸς σταθμὸν, ὅλος προσιδιάζει πρὸς τὸν ἰδιαίτερον ἱστορικὸν ροῦν τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν. Ἡ *περιοχὴ* διὰ τὸν σταθμὸν αὐτόν, τὴν ὁποίαν οἱ λαοὶ ἐπιζητοῦν, εἴτε πα-

(1) Karl Jasper: Vom Ursprung und Ziel in der Geschichte, 1949, σ. 231-232.

ραδειγματιζόμενοι ἐκ τοῦ βάλιου τοῦ παρελθόντος εἴτε τροφοδοτούμενοι ἐκ τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος, ὅπωςδήποτε ὅμως εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐναρμονιζόμενοι πρὸς τὸν ἱστορικὸν ροῦν, ἀποτελεῖ *πολλάκις οὐτοπία* ἢτοι *περιοχὴν* μὴ δυναμένην ἴσως ἀκεραίως εἰς τὸ μέλλον νὰ πραγματοποιηθῇ. *Δὲν σημαίνει ὅμως τοῦτο ὅτι αὕτη δὲν ἀσκεῖ ἐπιρροήν.* Ἰσχύει αὕτη διὰ τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι καὶ ἐπηρεάζει τὴν βούλησιν τῶν ἀνθρώπων, διότι εἶναι δημιούργημα τῶν ψυχικῶν διακρίσεων τῶν λαῶν, διότι ἐνθουσιάζει τὴν σκέψιν τῶν ατόμων καὶ διότι ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς πόθους τῶν γενεῶν καὶ δὴ τοὺς πόθους οὐχὶ τοὺς ἐφημέρους ἀλλὰ τοὺς διαδηλουμένους διὰ μέσου ὀλοκλήρου τῆς πορείας τοῦ ἱστορικοῦ βίου αὐτῶν. Καὶ ἴσως μὲν ἡ μορφή τῆς περιοχῆς ταύτης διαφοροποιεῖται πολλάκις κατὰ τὰ ἐκάστοτε αἰτήματα τῆς *ἱστορικῆς ζωῆς*. Αἱ ρίζαι ὅμως, αἰτινες τροφοδοτοῦν τὴν ἰδιαιτέραν ὑπόστασίν της, εὐρίσκονται εἰς τὰ βίβη τῶν αἰώνων. Διὸ καὶ αἱ διαφοροποιήσεις τῆς ζωῆς δὲν προκαλοῦν ἀλλοίωσιν τῆς περιοχῆς. Ὅπωςδήποτε ὅμως αἱ παραλλαγὰι ὑπάρχουν καὶ ἡ ἱστορία τῶν σκιαγραφομένων τοιούτων περιοχῶν, τῶν διαδηλουσῶν τὰς ἐκάστοτε οὐτοπιστικὰς σκέψεις, δύναται νὰ καταδεικνύη εἰς ἡμῶς τὰ ὄνειρα καὶ τὴν *πίστιν* τῶν λαῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ὁ Γερμανὸς κοινωνιολόγος Hans Freyer (γενν. 1887) διατυπώνει μάλιστα τὰ ἐξῆς *γνωρίσματα* διὰ τὴν οὐτοπιστικοῦ χαρακτῆρος ἱστορικὴν ἐξέλιξιν⁽¹⁾.

a) Ὅτι ἂν καὶ ἡ μορφή τῆς οὐτοπιστικῆς περιοχῆς παρουσιάζει ὑπερβασιν τῶν βιουμένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ὅμως δὲν εἶναι αἴτια δημιούργημα φαντασιοπληξίας, ἀλλ' ἔχει περιεχόμενον δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ ἀντίστοιχον ἱστορικὴν δράσιν.

b) Ὅτι ἡ μορφή αὕτη τροφοδοτεῖται τὸ μὲν ἐκ τῶν πόθων καὶ ἐκ τῶν ἐπικρατησάντων ἰδεωδῶν, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐκάστοτε μορφῆς τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἂν καὶ δὲν διαρτηροῦται διὰ συγκεκριμένου περιεχομένου, δημιουργεῖ ἐν τούτοις ὄρισμένον αἶτημα, ὑπερ ὁδηγεῖ τὸν ἱστορικὸν βίον πέραν τῆς βιουμένης πραγματικότητος.

e) Ὅτι ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἀσχετος καὶ ξένη πρὸς πολιτικὰ γεγονότα ὡς καὶ πρὸς ἄλλας ἀδιαφόρους πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν διαμάχας.

"Ἄν συνεπῶς τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων διὰ συγκεκριμένου ὕλικου, διέπεται ἐν τούτοις ὑπὸ ἐνθουσιωδῶν δυνάμεων, διὰ τῶν ὁποίων ἄγεται εἰς ἐξέλιξιν πρὸς τὸ τελειότερον.

Κατὰ δὲ τὴν κίνησιν ταύτην τοῦ γνησίου ἱστορικοῦ γίνεσθαι πρὸς τὸ τελειότερον εὐρίσκει ὁ Nik. Hartmann, ὅτι ἡ ψυχὴ τῶν λαῶν παρουσιάζει *ὑπερβατικὴν* ἐνέργειαν τριττῆς φύσεως⁽²⁾. Ἦτοι εἶναι αὕτη :

⁽¹⁾ Hans Freyer: Die politische Insel, 1936, σ. 9-38.

⁽²⁾ Nik. Hartmann: Teleologisches Denken, 1951, σ. 9-10.

α) *Ἀπελευθερωτική*. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ψυχὴ κατευθυνομένη ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πόθων τῶν παρελθουσῶν γενεῶν ἐπιζητεῖ τὴν λύτρωσιν αὐτῆς ἐκ τῶν ἐπιταγῶν τούτων καὶ τῶν αἰτιοκρατικῶν στοιχείων τῆς ζωῆς. Διὰ τούτου δὲ δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἀναγκῶν, ἀλλὰ τὴν βαθμὴν μεγαλυτέραν συνειδητοποίησιν, τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν ὡς δεδικο-λογημένων καὶ τὴν πλήρωσιν αὐτῶν. Διότι ἡ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ *ἐλευθερία* δὲν εὐρίσκειται εἰς τὰ πλαίσια, εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκειται ἡ φυσικὴ ἐλευθερία. "Ἄν διὰ τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν νόμος εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ σώματος ἐκ τινῶν δεσμῶν, διὰ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν σημασίαν ἔχει ἡ ἐσωτερικὴ ἀπαιτήσις τῆς ἐντάσεως τῶν δεσμῶν τούτων καὶ ἡ συνείδησις τοῦ χρέους διὰ νὰ δαμασθῇ τὸ κακόν (¹). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει ἀπελευθερωτικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς σημαίνει τὴν συνειδητοποίησιν καὶ πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν, ὡς μόνον δυναμένων νὰ ὀδηγήσωσι τὴν ψυχὴν εἰς ἐξυγίανσιν. "Ὅταν ἄλλως τε νοηθῇ ἡ ζωὴ χωρὶς τὴν συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν, τότε ὀδηγεῖται εἰς πῶσιν ἡ ψυχὴ. Τοῦναντίον ὅσον περισσότερο συνειδητοποιεῖ τὸ ἄτομον καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις καὶ ἐπισημαίνει δι' ἑαυτὸ τὰ αἰτήματα τῶν ἀναγκῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ὀδεύει τοῦτο πρὸς ἀπόκτησιν τῆς γνησίας ὑποστάσεώς της ἥτοι πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν ἐπιρροῶν τοῦ σώματος (²). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν κινεῖται ἡ ψυχὴ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν *ἰδεῶν* ἥτοι κατὰ τὰ αἰτήματα τοῦ ἐσωτάτου ψυχικοῦ ἐγώ. Διότι ἡ βεβαίωσις τῆς ἐλευθερίας ἔρχεται ἐκ τῆς βεβαιώσεως τῆς δυνατότητος καὶ γονιμότητος μιᾶς ἐνεργείας, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον εὐρίσκειται εἰς τὴν ἐνεργητικὴν συνείδησιν τοῦ ἀτόμου (³). Κατὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην τὸ ἄτομον δημιουργεῖ πνευματικὸν κόσμον, δοκιμάζει εὐθύνην διὰ τὴν ἐνέργειάν του καὶ αὐτοεξελίσσεται πρὸς τὸ τελειότερον. Οὕτως εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν διαδηλοῦται ἡ ἐσωτερικὴ θεϊκὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου (⁴). "Ὅθεν ἐκείνη ἡ πορεία θεωρεῖται ἀπελευθερωτικὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τόσον τὰ ἄτομα ὅσον καὶ οἱ λαοὶ κινοῦνται αὐτοβούλως ἀξιολογικῶς. Τοιαύτην δὲ προσβλέπει ὁ Ν. Hartmann εἰς τὴν ὑπερβατικὴν ἐνέργειαν τοῦ γνησίου ἱστορικοῦ γίνεσθαι.

β) *Μορφολογικὴ ἢ Γνωστικὴ*: Κατὰ ταύτην ἡ ψυχὴ κινεῖται *γνωστικῶς*. Διότι ἐπιζητοῦσα ἐκάστοτε νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα μιᾶς ἀνωτέρας ἱστορικῆς βαθμίδος ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς βάσεις τῆς περαιτέρω πορείας, δεδομένου ὅτι ἡ γνώσις ἀποτελεῖ ἀφσθηρίαν πάσης περαιτέρω αὐτοεξελίξεως (⁵).

(¹) Δημ. Κωτσάκη: Ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, 1953, σ. 96.

(²) Georges Bastide: Meditations pour une Ethique de la personne, 1953, σ. 134 - 135.

(³) Henri Daudin: La liberté de la volonté, 1950, σ. 246.

(⁴) Gerhard Krüger: Geschichte und Tradition, 1948, σ. 19 - 22.

(⁵) Ἡμέτερον: Σχέσις αἰσθήματος καὶ νοήματος, 1947, σ. 66.

ς) **Ἡθική.** Κατὰ ταύτην συνειδητοποιεῖ ἡ ψυχὴ ἐκάστοτε τὴν ἀξίαν τῶν ἐπιτευχθέντων, διὰ τῶν ἀγώνων τῶν προηγουμένων γενεῶν, ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τούτων ἀναλαμβάνει *εὐθύνην* διὰ τὸν προσδιορισμὸν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ *κρείττους*. Οὕτω κατὰ τὸ *γνήσιον ἱστορικὸν γίνεσθαι ἡ ψυχὴ κινεῖται διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐσωτερικῶν θεϊκῶν δυνάμεων ἐκ τῶν σκοτεινῶν γήινων ἐπιρροῶν, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς γνώσεως στηριζομένην περαιτέρω αὐτοεξέλιξιν καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς εὐθύνης αὐτῆς ἐκτέλεσιν τοῦ κρείττους.*

Γεννᾶται ὅμως ἤδη τὸ ἐρώτημα: Ποῖα εἶναι τὰ *κριτήρια* ἐκεῖνα, αἵτινα καταδεικνύουν ὅτι ὁ πόθος αὐτῆς πρὸς *ἐξέλιξιν καὶ δημιουργίαν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ἔχει γνήσιον χαρακτήρα*; Δεδομένου ὅτι οἱ πόθοι αὗτοι ἀναφαίνονται ἐκ τῶν αἰτημάτων τῆς ζωῆς, ποῖα *ἐχέγγυα* διαπιστοῦν ὅτι ἡ ἐπιζήτησις τοῦ καλυτέρου δὲν φανερώνει στρογγύην πρὸς τὰ γήινα, ὅπως π. χ. τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Marx, ὅστις εἰς τὸ τέλος τοῦ *διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ* καὶ συνεπῶς τῶν ταξικῶν ἀγώνων ἀναζητεῖ χάριν οικονομικῆς ἰσότητος τὴν ἀνευ τάξεων κοινωνίαν; Πῶς θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὑπάρχει γνησιότης ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἐν τινι ἱστορικῷ γεγονότι καὶ ὅτι βαίνομεν συνεπῶς πρὸς τελείωσιν αὐτῆς;

Ἡ ἀποσαφήνισις τοῦ ἐρωτήματος ἔχει *χαρακτήρα ἠθικὸν καὶ ἐθνικόν*. **Ἡθικόν** μὲν, διότι ἀπαιτεῖ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐπιρροῆς τῶν γήινων, τῆς ὕλης ἢ τῶν ἐγωκεντρικῶν φιλοδοξιῶν ὡς καὶ τὸν ἐξοβελισμὸν τῶν αἰτημάτων ἐκείνων, αἵτινα ἐξυπηροῦν τὸ σῶμα εἰς βάρος τῆς ψυχῆς. Ἄν συνεπῶς ταῦτα ἐξουδετερωθῶσιν, τότε ἡ ψυχὴ ἀπελευθεροῦται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ *κακοῦ* καὶ ὁδεύει πρὸς τὴν γνησιότητα τῶν ἐν ἑαυτῇ θεϊκῶν στοιχείων.

Ἐθνικόν δέ, διότι καλλιεργεῖται τὸ ἀνώτερον ὄχι μόνον διὰ τῆς λογικῆς δράσεως τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν αἰτημάτων τῶν δυνάμεων ἐκείνων, αἵτινες κοσμοῦν τὴν ἱστορίαν καὶ αἵτινες δημιουργοῦν τὴν διάρθρωσιν τοῦ μέλλοντος κατὰ τὰς ἐλπίδας τοῦ παρελθόντος.

Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο ὅ,τι μέχρι τοῦδε ὕλικόν καὶ ἐφήμερον ἀνεφάνη προσβλέπεται μὲ ἀποστροφὴν καὶ ὅ,τι τὴν *ἐθνικὴν κοινὴν βούλησιν τῆς δλότητος* διαδηλώνει ἀκολουθεῖται αὐτοβούλως μὲ ἐπιμονήν⁽¹⁾. Οὕτως τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἀκολουθεῖ τὸν *γνήσιον* αὐτοῦ ροῦν τὸ μὲν ὅταν ἄτομα καὶ λαοὶ κινουῦνται ἠθικῶς, τὸ δὲ ὅταν φωτίζεται ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν χρέος, τὸ ὁποῖον καλλιεργοῦν αἱ ἐλπίδες ὅλων τῶν γενεῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται ὅτι τὸ *ἱστορικὸν γίνεσθαι, παρουσιάξον συναλλαγὴν τῶν ἐπιδράσεων τῶν παραδόσεων καὶ τῶν προσανατολισμῶν καὶ μὴ δυνάμενον νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων διὰ συγκεκριμένου περιεχομένου, διαρθροῦται δι' ἐνθουσιωδῶν δυνάμεων*

(1) Th. Litt: Die Frage nach dem Sinn der Geschichte, 1928, σ. 21.

ἀποβλεπουσῶν πρὸς τὸ καλῦτερον ἢ κατὰ τὴν οὐτοπιστικὴν σκέψιν διὰ πόθων προσδιορισμένων οὐχὶ ὑπὸ τῆς φαντασιοπληξίας, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως. Κινεῖται δὲ τὸ γνήσιον ἱστορικὸν γίνεσθαι ὑπερβατικῶς πρὸς ἀπελευθερωτικὴν, γνωστικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπιζητήσιν καὶ διαπιστοῦται τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν γήινων καὶ ἐφημέρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐντάξεως τῶν ἀτόμων εἰς τὴν ἐθνικὴν κοινὴν βούλησιν τῆς δλότητος.

δ) Παρατηρεῖται ὅτι τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἀναφέρεται εἰς περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τοὺς ἑκάστοτε πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν ἀτόμων ἑνὸς λαοῦ διαφοροποιεῖται κατὰ τὰ ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου ἀνακύπτοντα αἰτήματα αὐτοῦ. Τὰ αἰτήματα ταῦτα ἀποτελοῦν διερεθισμὸν πρὸς ἐνεργὸν κίνησιν τῶν λαῶν καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Διὰ τοῦτο ἡ Ἱστορία δὲν δύναται αὐτὰ νὰ παραγνωρίσῃ. Δὲν δύνανται ὅμως οἱ λαοί, οἱ γνησίως κινούμενοι, νὰ παραμελήσωσι καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν κατεύθυνσιν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καταδεικνύει ὅτι οἱ λαοὶ κατὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐπιδίδονται εἰς δρᾶσιν, ἥτις προσδιορίζεται μὲν ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ χρόνου, προσιδιάζει ὅμως καὶ πρὸς τὴν γενικὴν ἀπόχρωσιν, ἥτις διὰ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων σφουρηλατουμένη διέπει ὁλόκληρον τὸν ἱστορικὸν βίον τῶν λαῶν τούτων. Ἡ τοιαύτη ἑναρμόνισις πρὸς τὰ αἰτήματα τοῦ χρόνου ἀποτελεῖ αἰτίαν, δι' ἣν τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἀποκτᾷ εἰδικὴν ἑκάστοτε μορφήν καὶ μοναδικότητα, μὴ δυναμένην νὰ ἐπαναληφθῇ, δεδομένου ὅτι οἱ διερεθισμοὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου οὐδέποτε παραμένουν σταθεροί. Διὰ τοῦτο τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι παρουσιάζει ἀνεπανάληπτον ἰδιοτυπίαν. Περιλαμβάνει δηλαδὴ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ ἀντικατοπτρίζει τοὺς κοινούς πόθους καὶ τὰς κοινὰς ἐλπίδας ὅλων τῶν ἀτόμων ἑνὸς λαοῦ, οὐδέποτε ἐπανασυγκροτεῖται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὕφην.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὸν ἴδιον λόγον τὸ μοναδικὸν ἱστορικὸν περιεχόμενον ἑνὸς λαοῦ οὐδέποτε συμπίπτει μὲ τὸν ἱστορικὸν ροῦν ἄλλου λαοῦ. Διότι ὅχι μόνον αἱ παραδόσεις ἑκάστου λαοῦ ποικίλλουν, ἀλλὰ καὶ οἱ διερεθισμοὶ τοῦ περιβάλλοντος παραλλάσσουν.

Ἡ αἰτία τῆς διαφοροποιήσεως ταύτης εὐρίσκεται κυρίως εἰς τὴν φύσιν τῶν βιωμάτων τῶν λαῶν. Ἐνδέχεται δηλαδὴ οἱ διερεθισμοὶ πολλάκις νὰ εἶναι οἱ αὐτοί, οἱ λαοὶ ὅμως ἔχουν ἐπὶ τούτων διαφορετικὰς βιώσεις καὶ τοῦτο ἔχει ὡς ἐπακολούθημα τὴν παραλλαγὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Διότι πηγὴ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ἱστορικῆς δημιουργίας δὲν εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ αἰτήματα τῶν ἐποχῶν, ἀλλ' ἡ συνείδησις τῶν ἀτόμων, τῶν ὁποίων τὸ χρέος ἑναρμονίζεται πρὸς τὰς ἀντιστοίχους βιώσεις αὐτῶν.

Κίνητρα δὲ διὰ τὴν διαφοροποίησιν τῶν βιωμάτων εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Ἡ ἐθνικὴ ἀπόχρωσις, ἥτις πλαισιώνει ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν.

Διότι ἐκάστη ἀπόχρωσις καλλιεργηθεῖσα ἰδίᾳ διὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ πνευματικῶν γενικῶς γεγονότων κρατεῖ ἰδιάζουσαν θέσιν ἔναντι τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς, προβάλλει ἰδίους σκοποὺς καὶ ἐπαναπαύεται εἰς ὠρισμένας μόνον πραγματικότητας.

b) *Τὰ φυλετικὰ γνωρίσματα.* Αἱ παραλλαγὰὶ τῶν παραδόσεων καὶ ἐπιδράσεων τοῦ ἀνομοίου φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς καὶ αἱ ἰδιαίτεραι συνθήκαι τῆς ζωῆς ἀποτελοῦν αἰτίαν, δι' ἣν αἱ ἀντιλήψεις τῶν λαῶν ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς νὰ παραλλάσσωσιν. Ἐξ αἰτίας τούτου ὠρισμένη μόνον δρᾶσις αὐτῶν καταξιοῦται, ἣτις παραμένει κατόπιν ὄχι μόνον ὡς γνώρισμα τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς θησαύρισμα παραδόσεως διὰ τὰς μεταγενεστέρας γενεάς.

c) *Αἱ κοσμοθεωρίαι καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.* Τὰ διαφέροντα, ὡς γνωστόν, τῶν ἐποχῶν ποικίλλουν ἐπίσης. Τοῦτο δ' ἔχει πάλιν ὡς ἐπακολουθήμα νὰ καταξιώνεται εἰδικὴ ἐκάστοτε ἀνάπτυξις ἢ πτυχὴ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πνευματικὴ ἐξέλιξις, ὡς περαιτέρω θὰ ἐξετάσωμεν, δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν πορείαν, ἀλλὰ μετακινεῖται κατὰ τοὺς σκοποὺς, οἵτινες ἐναρμονίζονται πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀντιλήψεις τῶν λαῶν.

Ἰδιαίτερος αἱ ἐκάστοτε *κοσμοθεωρίαι* ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικώτερον κίνητρον ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Ἐννοοῦμεν δὲ μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν τὸ ἐποχικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, ὅπερ ἐπιζητεῖ νὰ πλαισιώνη καὶ διέπη ὀλόκληρον τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς. Ἡ κοσμοθεωρία ὀφείλει κυρίως τὸ περιεχόμενον τῆς εἰς τὴν διάρθρωσιν εἰς σύστημα ὠρισμένων πολιτιστικῶν δυνάμεων, σχηματιζομένων ἐκ τῆς πολώσεως τῶν προσπαθειῶν ὠρισμένων ἀτόμων καὶ φυσιογνωμιῶν ἢ λαῶν, διὰ τῶν ὁποίων καλλιεργεῖται ἡ κυριαρχία τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν. Ἀποβλέπουν δὲ αἱ προσπάθειαι αὐτῶν, ὡς διαλαλοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι των, εἰς τὴν βελτίωσιν ἢ ἐξύψωσιν τῶν ὕψων τῆς μορφῆς τῆς ζωῆς. Αὗται, ὡς εἶναι εὐνόητον, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητοι τῶν παραδόσεων. Ἀναζητοῦν μάλιστα οἱ ἀντιπρόσωποι των εἰς τὸ παρελθὸν τὰ κατάλληλα θησαυρίσματα, ἅτινα προσιδιάζουν πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ τὰ ὁποῖα—αὐτούσια ἢ ἐν διασκευῇ—, ἀφοῦ ἐκτιμήσουν περισσότερον, ἐκμεταλλεύονται, διὰ νὰ ἐπιτύχωσιν ἐπίτασιν τοῦ κύρους τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν, λαμβάνοντες οὕτως ἐνίσχυσιν ἐκ τοῦ μόχθου τῶν προγενεστέρων γενεῶν.

Πολλάκις αἱ κοσμοθεωρίαι αὗται προσκρούουν εἰς τὰ ἥθη καὶ τὰς συνηθείας τῆς ὀλότητος, αἵτινες μὲ ἐπίμονον τάσιν (*beharrende Tendenz*) ζητοῦν νὰ δεσπόζωσιν ἐπὶ τῆς ζωῆς. Αἱ κοσμοθεωρίαι τότε ἐπιζητοῦν μὲ τὸ δέλεαρ τῆς βελτιώσεως τῆς ζωῆς τὰς συνηθείας αὐτὰς νὰ ἀνατρέψωσιν. Ἄν εἰς τοῦτο ἐπιτύχωσιν ἢ ὄχι ἐξαρτᾶται τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀξίας καὶ τῆς κυριαρχίας τῶν ἠθῶν, τὸ δὲ ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἣτις ἀσκεῖται ἐκ μέρους τῶν κοσμοθεωριῶν.

Τὰ ὡς ἄνω κίνητρα ἐν τῷ συνόλω των ἐπηρεάζουν τὴν ψυχὴν

τῶν λαῶν καὶ σχηματίζουν τὰ αἷτια τῆς διαμορφώσεως ἢ παραλλαγῆς τῶν βιωμάτων αὐτῶν. Ἐνδέχεται πολλάκις αἱ τάσεις αὐτῶν νὰ μὴ συμπίπτουν. Οὐχὶ σπανίως καὶ ἀντιτίθενται. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἢ αἱ ἀσθενέστεραι χάνουν τὴν ἐπιρροὴν των ἢ προκαλοῦν διάσπασιν τῆς κοινῆς βουλήσεως τῆς ὁλότητος, ὅποτε ἕκαστον κίνητρον κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀξίαν ἔχει τοὺς ὁπαδούς του. Εἰς τὴν γνησιότητα τοῦ ἱστορικοῦ ροῦ καὶ τὴν ἀνιδιοτελεῆ ψυχικὴν διάθεσιν τῶν ἀτόμων ἐναπόκειται τότε τὸ μέλημα τῆς *διαλεκτικῆς* ἐξελίξεως τῶν ἀντιτιθεμένων ἀντιλήψεων, ἵνα διαρθρωθῇ τὸ περιεχόμενον τῆς κοινῆς βουλήσεως τῆς ὁλότητος. Ἄν δηλονότι οἱ ἰθύνοντες ἀλλὰ καὶ τὰ ἄτομα ἐργασθῶσι κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γνησίου ἱστορικοῦ ροῦ, τότε καὶ ἡ διάσπασις τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος ἀποφρεύγεται καὶ ἡ κοινὴ κατεύθυνσις αὐτῆς καλλιεργεῖται. Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν ὅτι *διαμορφοῦται ἡ ἰδιάζουσα φύσις τοῦ γνησίου βιώματος καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τῶν ἀτόμων.* Ἐκ δὲ τοῦ βιώματος τούτου ἀσκεῖται ἕκαστοτε πλέον ἐπιλογὴ⁽¹⁾ ἐπὶ τῶν διαφόρων διερευνησῶν, καλλιεργεῖται ἡ εὐαισθησία τῆς ψυχῆς ἐξ ὁρισμένων ἐκ τούτων καὶ τότε καταλήγουν οἱ λαοὶ εἰς τὴν ἐπιβεβλημένην δρᾶσιν. Ποικίλλει ὅμως αὕτη καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ *μοναδικότης τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι.*

Ἐκ τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ περιβάλλοντος, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦν αἱ παραλλαγαὶ τῶν βιωμάτων, καταδεικνύεται ὅτι *ἀντίθεσις πολλάκις ἀναφαίνεται μεταξὺ τῶν σκοπῶν τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Γνωσιολογίας,* δεδομένου ὅτι ἡ μὲν Γνωσιολογία ἐπιζητεῖ νὰ ἀποδώσῃ τὸ γενικὸν καὶ ἀείποτε ἰσχυρὸν γενικὸν νόημα τοῦ περιβάλλοντος, ἡ δὲ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας νὰ καταξιώσῃ τὸν ἕκαστοτε εἰδικὸν ρόλον τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη αἴρεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας δὲν ἐκτιμᾷ τὰς ὑποκειμενικὰς ἀντιλήψεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἕκαστοτε συνειδητοποιεῖται τὸ γενικὸν νόημα τοῦ περιβάλλοντος καὶ αἵτινες, ὡς εἶναι γνωστὸν, δὲν συμπίπτουν μὲ τὸ λογικὸν περιεχόμενον ἐκείνου, ἀλλὰ τὰς ἐπιρροὰς τοῦ περιβάλλοντος, αἵτινες ἐντονώτερον βιωθεῖσαι ἀπετέλεσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος. Δὲν εἶναι συνεπῶς ὑποκειμενικὸν οὐδὲ ἀπατηλὸν τὸ περιεχόμενον τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας ἐξ αἰτίας τῆς μοναδικότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ δημιουργικὴ ὑπόστασις, ἐξ ἧς προεκλήθη ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα ἐνὸς λαοῦ καὶ τῆς ὁποίας κατὰ συνέπειαν τὸ κῦρος εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Εἰς τὸν ἴδιον λόγον τῆς διαφοροποιήσεως τῆς βιώσεως ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονὸς τῆς *παραλλαγῆς τῆς πνευματικῆς δημιουργίας,* εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιδίδονται οἱ λαοί. Οὕτως ἂν καὶ ἔχει αὕτη ἀντικειμενικότητα, διότι γίνεται ἀποδεκτὴ ὑφ' ὅλων τῶν ἀτόμων, ἔχει ἐν τούτοις ἕκαστοτε καὶ μοναδικότητα, τῆς ὁποίας ἡ αἰτία ὀφείλεται εἰς τὰς διαφορετικὰς βιώσεις τῶν ἐποχῶν

(1) Erich Rothacker: *Geschichtsphilosophie*, 1934, σ. 55 - 82.

καὶ τῶν λαῶν. Ἄλλὰ περὶ τούτου θὰ γίνῃ λόγος περαιτέρω εἰς τὸ οἰκεῖον περὶ ἀξιῶν κεφάλαιον.

Τὰ βιώματα συνεπῶς ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας, διότι δονοῦν ταῦτα τὴν ψυχὴν καὶ μάλιστα τόσον περισσότερον ὅσον εἶναι περισσότερον ἐνηρμονισμένα πρὸς τὸν γνήσιον ἱστορικὸν ροῦν. Θεωροῦμεν δὲ τὴν γνησιότητα ταύτην ὡς ὑπερατομικὴν βούλησιν, διότι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἐπιταγὰς ὅλης τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἄτομα, ἅτινα ἐν τῇ δράσει τῶν πλαισιοῦνται ὑπὸ ταύτης, θεωροῦνται ἱστορικά.

Γενικῶς παρατηροῦμεν ὅτι ἡ *μοναδικότης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων* δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἐπιδράσεων ἐξωτερικῶν παραγόντων ἐπὶ τῆς ἐνεργούσης ψυχῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς *ιδιοτύπου θέσεως*, τὴν ὅποιαν λαμβάνει ἡ βίωσις τούτων ὑπὸ τῶν λαῶν, ὅποτε ἡ ὑπερατομικὴ συνείδησις ἀναλαμβάνει τὸ χρέος τῆς δεούσης ἐνεργείας.

Ἐν συμπεράσματι ὡς γνωρίσματα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι εὐρίσκομεν τὰ ἑξῆς :

α) Ὅτι τὸ *ἱστορικὸν γίνεσθαι ὀφειλόμενον εἰς τὴν δυναμικότητα τοῦ γενικοῦ λόγου τῆς ὁλότητος*, ὅστις ἐκαλλιεργήθη ἐκ τοῦ λόγου τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπων, ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς φύσεως καὶ ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἰδεῶν, *σημειώνει αὐτοεξέλιξιν κατ' ἐσωτερικὰ αἰτήματα καὶ κατὰ τελολογικὰς κατευθύνσεις.*

β) Ὅτι *οἱ προσανατολισμοὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἔνδον τοῦ ἱστορικοῦ βίου* καὶ δὴ ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως *χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἀποκάλυψις τῶν.*

γ) Ὅτι *διαρθροῦται τοῦτο ἐν τούτοις δι' ἐνθουσιωδῶν δυνάμεων καὶ κινεῖται ὑπερβατικῶς* κατὰ τὴν ἐθνικὴν κοινὴν βούλησιν τῆς ὁλότητος.

δ) Ὅτι *ἔχει τοῦτο ἀνεπανάληπτον μοναδικότητα ἐξ αἰτίας τῶν ἐκ διαφορῶν λόγων μεταβαλλομένων βιωμάτων.*

Ἐχομεν ὅμως ἀναφέρει ὅτι τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἐν τῇ γνησιότητι αὐτοῦ ἐκφράζει τὴν Θεῖαν βούλησιν. Ἦδη πρέπει περαιτέρω νὰ ἐξετασθῇ, πῶς πρέπει νὰ ἐνεργῇ ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ ἀποβαίνῃ αὐτοπροαιρέτως ὄργανον τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ.

Β'. ΥΠΟ ΠΟΙΑΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ ΕΝΑΡΜΟΝΙΖΕΤΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΒΟΥΛΗΣΙΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ σύμπαν, εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου ὀδηγοῦμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι *οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι καὶ θεοί*, διότι οὐδέποτε τὰ δημιουργήματα ταυτίζονται μὲ τὸν δημιουργόν. Δὲν δυνάμεθα συνεπῶς νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ θέλησις ἡμῶν, ἡ προκαλουμένη μάλιστα ἐξ ἀναξιοπρεπῶν ἐλατηρίων, ταυτίζεται μετὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ. Εἶναι φυσικὸν τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι

δὲν ἔχουν τὴν ἀπόλυτον τελειότητα ἐν ἑαυτοῖς, νὰ ἀποκλίνῃ ἀπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Ὑψίστου.

Ἀσφαλῶς τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἀτελής ἡ δημιουργία τοῦ Ὑψίστου. Ὡς ἀνωτέρω ἔχει ἐξετασθῆ, ἡ ἔλλειψις τῆς δυνατότητος τῆς πλήρους ἑναρμονίσεως τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ δὲν σημαίνει μειονεκτικὴν ἐμφάνισιν τῆς δημιουργίας Αὐτοῦ ἀλλὰ παροχὴν εὐκαιρίας — διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ κακοῦ — πρὸς αὐτοπροαίρετον κατ' ἐλευθέρων βούλησιν αὐτοεξέλιξιν καὶ αὐτοβελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ βούλησις τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἀσχετος καὶ ξένη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονός ἀλλωστε ὅτι κινούμεθα τότε διαρκῶς πρὸς τὸ καλύτερον καλλιεργοῦντες τὸ ἀγαθὸν καταδεικνύει, ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος μόνον δημιουργὸς τῶν ἀξιών, ἀλλὰ καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ Θεῖον Φῶς, ὅπερ ἐν τῇ βιώσει τοῦ ἀγαθοῦ διαδηλοῦται ὡς δημιουργικὴ δύναμις. Διότι τοῦτο ἀκτινοβολεῖ πνευματικὴν ἐνέργειαν καὶ ἀγάπην ἀνακαινίζουσαν διηνεκῶς τὴν ζωὴν (¹).

Ἐκ τούτου ἀγόμεθα εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις ἐνστερνίζεται ἡ ψυχὴ μας τὸ θῆλημα τοῦ Ὑψίστου, ὅποτε κινούμεθα κατὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς βουλήσεως Αὐτοῦ καὶ *ζῆ ἐν ἡμῖν ὁ θεός*.

Τοῦτο ὅμως, ὡς ἐδηλώθη, ἐπιτελεῖται ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις.

Εἶναι δὲ αὗται αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναφαίνεται τὸ μὲν ὡς κυριαρχία τῶν ἐφημέρων καὶ γηίνων, τὸ δὲ ὡς ἔγωισμός. Χρειάζεται συνεπῶς ἡ ἀπόκτησις τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς, ἥτις πραγματοποιεῖται τόσον διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς ἐκ τῶν γηίνων ὅσον καὶ διὰ τοῦ ἐξοβελισμοῦ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Τοῦτο δὲ ἐπιτελεῖται διὰ τῆς ἑναρμονίσεως τῆς ζωῆς ἡμῶν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦ αἰωνίου ἀνθρώπου, τοῦ Χριστοῦ, ἐν κόποις καὶ πόνοις ἀγωνιζόμεθα κατὰ τοῦ κακοῦ (²) καὶ ἔχοντες τὴν πίστιν τῆς συμπαραστάσεως Ἐκείνου νικῶμεν.

Νικῶμεν δὲ σημαίνει ἐνταῦθα τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἐπίρρωσιν τῶν θεϊκῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Σημαίνει ὅτι διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν συναντᾷ ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς ψυχῆς του τὸν ἕνα καὶ πανάγαθον Θεόν (³). Γέφυρα εἰς τοῦτο εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως — ἐξ αἰτίας τῶν ἀδυναμιῶν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ πόθου τῆς αἰωνίας μακαριότητός του — κινεῖται πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ψυχῆς του διὰ τῆς θείας

(¹) Νικ. Μπερδιάγιεφ: Περί τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πρόλογος μτφρ. Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου, 1950, σ. 16.

(²) Νικ. Μπερδιάγιεφ: Πνεῦμα καὶ Ἐλευθερία, Μτφρ. ὑπὸ ἰδίου, 1952, σ. 12.

(³) Νικ. Λούβαρι: Χριστιανικὴ περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρία: Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῶν Ἀθηνῶν, 1953, σ. 172.

συμπαραστάσεως. Έχει δηλαδή την ὄσπην διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς αἰωνίας ὑποστάσεως, ἣτις εὐρίσκεται πέραν τῶν ἀνθρωπίνων ὁρίων. Καὶ ναὶ μὲν ὁ ὁρθὸς λόγος δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ καὶ καλλιεργήσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν ταύτην. Τὸ *συναίσθημα* ὅμως ὑπὸ τὴν *καθαρότητα τῆς ψυχῆς δημιουργεῖ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν ἰδίαν βίωσιν τὴν πίστιν* πρὸς τὴν δυνατότητα ταύτην. Κλείεται τότε ἡ ἐφήμερος ζωὴ μας καὶ ἀνοίγεται ἡ ψυχὴ μας πρὸς τὴν κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ⁽¹⁾. Ἐκεῖθεν ἐπακολουθεῖ ἡ *θεία χάρις* καὶ ἡ συμβολὴ ταύτης διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ μας.

Ἐπιτελεῖται δὲ τοῦτο *τριτῶς* ⁽²⁾.

α) *Ἀπαλλάσσει* ἡμᾶς ἀπὸ τὰς ὀχλήσεις τοῦ παρελθόντος. Μᾶς ἀπολυτρῶναι δηλονότι ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν, τὴν ὑπόστασιν τῶν ὁποίων οὐχὶ ὁ λόγος ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ βίωσις ἐκμηδενίζει. Καὶ τότε ἔχομεν τὴν πεποίθησιν τῆς ἀδεσμεύτου ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πνευματικῆς ἡμῶν δημιουργίας.

β) Ἐνισχύει ἡμᾶς διὰ νὰ μὴ δειλιῶμεν πρὸ τῶν ἀντιπερισπασμῶν καὶ ἀντιξοοτήτων τοῦ παρόντος. Διὰ τῆς πίστεως τῆς θείας συμπαραστάσεως ἀνταποκρινόμεθα πρὸς πάντα κίνδυνον ἔχοντες ὑψηλὸν φρόνημα, δεδομένου ὅτι ἔχομεν ἤδη ἀποβάλλει πᾶσαν αἰτίαν ἀπογνώσεως.

γ) Φωτίζει ἡμᾶς ὁ Θεῖος Λόγος διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλληλοτέρων σκοπῶν ἐν τῇ ζωῇ μας καὶ διὰ τὴν διαμόρφωσιν ἰδανικοῦ μέλλοντος ἀνταποκρινόμενου πρὸς τὴν γνησιότητα τῆς πορείας τῆς ζωῆς μας.

Οὕτως ἡ *συμπαράστασις τοῦ Θεοῦ ἀποκαθαίρουσα τὴν ψυχὴν* μας ἀπὸ τὸ πονηρὸν, *ἐνισχύουσα ἡμᾶς κατὰ τὰς μερίμνας τοῦ παρόντος* καὶ *φωτίζουσα τὴν σκέψιν* μας διὰ τὴν πραγμάτωσιν ὁρθῆς *τομῆς εἰς τὴν ζωὴν* μας γίνεται αἰτία ὥστε διὰ τῆς *καθαρότητος τῆς ψυχῆς* μας νὰ σφυρηλατῆται *καθαρὰ πνευματικὴ δημιουργία ἀπηλευθερωμένη* ἀπὸ ὑλόφρονα ἀντίληψιν καὶ ἐγωκεντρισμοὺς ἢ ἀπὸ ἄλλας *σκοπιμότητας*, αἵτινες *διαστρεβλώνουν τὴν γνησιότητα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας*. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ ἄτομον ἀποκτῖ τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτύχῃ οἰκείωσιν μετὰ τοῦ Ὑψίστου ὡς καὶ τὴν δυνατότητα νὰ δημιουργήσῃ *τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θρόνον τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο ἄλλωστε ζητεῖ καὶ ὁ Χριστός, ὅταν λέγῃ «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν» (Κατὰ Ματθ. ε 48). *Ὅθεν διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ κακοῦ τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι ἐναρμονίζεται πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ*.

Ἐπιτελεῖται ὅμως τοῦτο οὐχὶ κατ' ἄλλοτριαν βούλησιν, οὐδὲ ἀσυνειδήτως ἀλλὰ συνειδητῶς καὶ *αὐτοπροαιρέτως* («ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκο-

(1) Eivind Berggravn: Ἡ ψυχικὴ πηγὴ τῆς Ἐρησκείας, Μίτρος, Ν. Ι. Λούβαρι, 1946, Κεφ. 7 καὶ 8.

(2) Ἡμέτερον: Προϋποθέσεις τῆς ἀγωγῆς, Περιοδικόν: Ἐπιστημονικὸν βῆμα τοῦ διδασκάλου, Ν)βριος - Δ)βριος, 1954.

λουθεῖν ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν... καὶ ἀκολουθεῖτω μοι» (Κατὰ Μάρκον η 34). Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὴν δυνατότητα καὶ τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ ἔχη τὴν βίωσιν ὅτι ὁ Θεὸς ζῆ ἐν αὐτῷ.

β) Ἡ διάρθρωσις καὶ λειτουργία τῆς ζωῆς ἡμῶν κατὰ τὴν ἀγαθὴν κοινήν βούλησιν. Ἐπιβάλλεται δηλονότι πλήν τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ κακοῦ καὶ ὁ συνασπισμὸς τῶν ἐπὶ μέρους βουλήσεων τῶν ἀνθρώπων, διεπομένων διὰ τῆς μνημονευθείσης ὡς ἄνω καθαρότητος, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ συγκροτηθῇ ὁ γενικὸς λόγος. Γέφυρα εἰς τοῦτο εἶναι πάλιν ὁ λόγος τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων καὶ ἡ λειτουργία τῶν εὐεργετικῶν δυνάμεων, αἵτινες διέπουν ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ πρόσωπα τῆς ὁλότητος, δρῶντα ὑπὸ καθαρὰν ψυχὴν, ἔχουν ἀμοιβαιότητα, ἐμπιστοσύνην καὶ ἀλληλεγγύην, δημιουργοῦν πνευματικῶς καὶ προάγουν τὸν βίον αὐτῶν ἐν ἀδιακρίτῃ ἀγάπῃ⁽¹⁾.

Οὕτως ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὅποτε αὕτη θεωρεῖται κατάλληλος, ἵνα ζῆ ἐν ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν συμφώνως πρὸς τὸν γενικὸν λόγον τῆς ὁλότητος ἀποκτᾷ τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι τὴν γνησιότητα αὐτοῦ, ἥτοι πραγματοποιεῖται δι' αὐτοῦ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ.

Ἔχει δὲ ἡ γνησιότης αὕτη τὰς ἐξῆς συνεπείας:

α) Διαμορφοῦται τάξις καὶ ἀρμονία ζωῆς, ἥτις μαρτυρεῖ τὸν καθαρῶν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ δὴ οὐχὶ δι' ἐξαναγκασμοῦ καὶ ἑτεραρχικῆς ἐπιβολῆς ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτοπροαιρέτου ἐπικλήσεως⁽²⁾ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

β) Ἀναπτύσσεται πνευματικὴ δημιουργία, ἥτις φανερῶνει ὄχι μόνον ἀνίπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ βελτίωσιν τοῦ σύμπαντος καὶ ἀποκατάστασιν ἱεραρχικῆς ἀρμονίας, ἥτις ὅσον περισσότερο τελειοῦται ἐπὶ τασοῦτον φέρει τὴν ἑναρμόνισιν τῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἐνοῦται βαθμηδὸν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μετὰ τῆς θείας φύσεως⁽³⁾ καὶ ἡ τελείωσις αὕτη φανερῶνει ὅτι εὗρισκει βαθμηδὸν ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἑαυτόν.

Ὅθεν καταδεικνύεται ὅτι ἡ αὐτοπροαιρέτος κίνησις τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ἐφ' ὅσον παρουσιάζει γνήσιον ἱστορικὸν γίνεσθαι, διαδελώνει τελείωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς ἑναρμόνισιν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ μετὰ τὴν θέλησιν Ἐκείνου.

(1) Ν. Μπερδιάγιεφ: Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πρόλογος Μτρ. Μητροπολίτου Σάμου Εὐρηναίου, σ. 13.

(2) Ὁμοίως: σελ. 15.

(3) Νικ. Βερδιαjew: Der Sinn des Schaffens, 1927, σ. 156, 363.

8. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ἀνωτέρω ἐξετέθησαν τὰ γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων συνειδητοποιεῖται ἡ φύσις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ γνωριμία ὅμως αὕτη δημιουργεῖ νέα διαφέροντα εἰς τὴν ψυχὴν. Ζητεῖται ἤδη ἡ βαυτετέρα οἰκείωσις ταύτης μετ' ἐκείνων καὶ ἐκ τούτου προκύπτει ἡ ἀνάγκη νὰ προσδιορίσωμεν τὴν μέθοδον, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ οἰκείωσις αὕτη. Ὅπως δηλαδὴ ἡ πρώτη γνωστικὴ ἐνέργεια ἐνὸς ἀντικειμένου δίδει μὲν τὴν γενικὴν εἰκόνα τούτου, τὴν ἱκανοποιούσαν ἴσως τὰ διαφέροντα τῶν πολλῶν καὶ δὴ ἐπὶ τσοῦτον ὥστε νὰ δύνανται οὗτοι νὰ διακρίνωσι τοῦτο ἀπὸ τῶν ἄλλης φύσεως ἀντικειμένων, δὲν δύναται ὅμως αὕτη νὰ ἱκανοποιῇ τοὺς εἰδικούς, τοιοτοτρόπως καὶ ἡ πλήρης ἔρευνα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγκη ἤδη ἀνακύπτει, δημιουργεῖ προβλήματα, ἅτινα ὑπὸ οἰκείας μόνον μεθόδου δύνανται νὰ ἀποσαφηνισθῶσι.

Πρὸς τοῦτο ἐξετάζομεν πρῶτον βαυτετερον τὴν φύσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἀκολουθῶν καθορίζοντες τὴν χρῆσιν τῆς καταλληλοτέρας μεθόδου καταδεικνύομεν τὰ ἐκ ταύτης ἀναφαινόμενα πλεονεκτήματα. Οὕτως ἐξετάζομεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς:

- Α'. Τὴν ἰδιοτυπίαν καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.
- Β'. Τὰ συναγόμενα συμπεράσματα.
- Γ'. Τὴν ἐφαρμογὴν τῆς καταλλήλου μεθόδου.
- Δ'. Τὰ πλεονεκτήματα ἐκ τῆς ἱστορικῆς κατανοήσεως.

Προχωροῦμεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τούτων.

Α'. Η ΙΔΙΟΤΥΠΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποσαφηνίσωμεν πρότερον εἰς ποίαν ὁμίδιαν τῶν ἐπιστημῶν ἀνήκουν τὰ περιεχόμενα τῆς Ἱστορίας. Εἶναι γνωστὴ ἡ διακρίσις τῶν ἐπιστημῶν εἰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς.

Ἡ διάκρισις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι περιλαμβάνουν γνώσεις τῶν ἐν χρόνῳ ἀντικειμένων, ἅτινα δύνανται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς μέτρησιν, ἐνῶ αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι περιλαμβάνουν γνώσεις διὰ τὰ γεγονότα, ἅτινα ἐπιτελοῦνται ἐν χρόνῳ, ἤτοι διὰ γεγονότα, ἅτινα οὔτε ἔκτασιν ἔχουν οὔτε εἰς μέτρησιν ὑπόκεινται.

β) Ὅτι τὰ περιεχόμενα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διέπονται ὑπὸ ἀναλλοιώτων νόμων καὶ ὡς ἐκ τούτου παραμένουν ἀμετάβλητα, ἐνῶ τὰ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν σχετιζόμενα πρὸς τὰ βιώματα τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ταῦτα δημιουργοῦν, διαρκῶς μεταβάλλονται, ὅπως καὶ ὁ ψυχικὸς κόσμος ἐκείνων μεταβάλλεται (1)

(1) Wilhelm Bauer: Einführung in das Studium der Geschichte, 1928, σ. 21.

γ) "Ότι αἱ γνώσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δημιουργοῦνται παρὰ τῶν ὑποκειμένων ἐμμέσως διὰ τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν αἰσθητικῶν δεδομένων καὶ διὰ τῆς ἐξευρέσεως διὰ ταύτης τῶν νοητικῶν γνωρισμάτων τῶν ἀντικειμένων, ἐνῶ αἱ γνώσεις τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν προέρχονται καὶ ἐκ τῆς κατ' ἄμεσον τρόπου διεισδύσεως τῆς ψυχῆς μας εἰς τὰ περιεχόμενα αὐτῶν. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου εἰς τὰ περιεχόμενα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἢ λογικῆ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου κινεῖται γνωστικῶς ἀνεξαρτήτως τῶν ἀξιολογικῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ ἢτοι μὴ ἐπηρεαζομένη ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἢ κοσμοθεωρητικῶν ἀντιλήψεών του, ἐνῶ αἱ κοσμοθεωρητικαὶ καὶ ἀξιολογικαὶ ἀπόψεις τοῦ ἰδίου ἀποτελοῦν παράγοντα εἰδικῆς ἀναπτύξεως τοῦ περιεχομένου τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν (1).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωρισμάτων καταδεικνύεται ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι τοιαύτη ὥστε διὰ τὴν ἔρευναν αὐτοῦ ὡς κατάλληλος μέθοδος νὰ θεωρηθῆται ἡ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν χρησιμοποιουμένη, διότι τὰ ἱστορικά γεγονότα τελοῦνται ἐν χρόνῳ, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀνακύπτει ἐκ τῶν βιωμάτων τῶν λαῶν καὶ συνεπῶς εἶναι μοναδικὰ καὶ ἀνεπανάληπτα καὶ διότι τὰ ἱστορικά γεγονότα, διαδραματίζονται τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τῆς νομοτελείας καὶ ἐπιτύχῃ τὴν πνευματικὴν του ἐλευθερίαν (2), ἐπηρεάζονται ἐκ τῶν κοσμοθεωρητικῶν καὶ ἀξιολογικῶν κατευθύνσεων τῶν λαῶν ἢ τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Wilhelm Windelband ἐν τούτοις, θεωρῶν ὅτι αἱ μὲν φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐρεῖδονται γενικῶς ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, αἱ δὲ πνευματικαὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοιαύτης καὶ ἀνευρίσκων ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δὲν εἶναι σαφεῖς αἱ σφαιραὶ αὐτῶν, ἀπορρίπτει τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ ἐνδιαφερόμενος περισσότερο διὰ τὸν ἐν τῇ γνώσει τεθειμένον σκοπὸν διακρίνει τὰς ἐπιστήμας εἰς νομοθετικὰς καὶ ἰδιογραφικὰς. Καὶ εἰς μὲν τὰς πρώτας προσέχει ἡ ἐξακρίβωσις καὶ διατύπωσις τῶν γενικῶν νόμων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους λογικῶς ὑπάγονται τὰ ἐπὶ μέρους φαινόμενα, αἱ δὲ δευτέραι ἀποβλέπουν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἰδίου ἐκάστοτε, τοῦ ἀπαξ συμβαίνοντος (3) καὶ ὡς ἐκ τούτου διαρκῶς ἐν τῇ ζωῇ ἐναλλασσομένου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ ἱστορία περιλαμβάνουσα τὸ μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον γεγονός ἀνήκει εἰς τὰς ἰδιογραφικὰς ἐπιστήμας, δι' ὃ καὶ ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς ἰσχυόντων ἐξαρτᾶται ἡ μέθοδος ἐρεῦνης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Δὲν σημαίνει ὅμως τοῦτο ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας, διακρινό-

(1) Theodor Litt: Individuum und Gemeinschaft, 1926, σ. 38.

(2) I. Θεοδωρακοπούλου: Σύστημα φιλοσοφικῆς Ἰθικῆς, Α', σ. 68.

(3) Γ. Παλαιολόγου: Ἡ ἀντίθεσις ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐρευνῇ, 1956, σ. 139 - 149 καὶ

Κ. Λογοθέτου: Ἀνάλεκτα Φιλοσοφικὰ καὶ Φιλολογικά, 1989, σ. 804.

μενον δια τήν μοναδικότητά του, επιτρέπει και τήν αὐθαιρεσίαν κατά τήν ἔρευναν ἢ ὅτι δύναται νά δικαιολογῇ καί στηρίξῃ ὑποκειμενικὰς ἀντιλήψεις περὶ τῆς οὐσίας του, πόρρω ἀπεχούσας τῆς πραγματικότητος. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα στηρίζεται κατ' ἀνάγκην εἰς ὠρισμένα δεδομένα, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὀδηγεῖ εἰς τήν διαπίστωσιν ὅτι δὲν ἔχει ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης ὠρισμένα μόνον τεκμήρια πρὸς στήριξιν τῆς ἐρεύνης ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅτι εἶναι δυνατόν διὰ τῶν δεδομένων τούτων νά ἐξουδετερωθῶσιν αἱ πλάναι τοῦ ἐρευνητοῦ καὶ νά διαφωτισθῇ οὗτος ὥστε νά ὀδηγηθῇ εἰς τὸ καθαρὸν νόημα τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος. **Λογικῶς συνεπῶς κινεῖται ὁ ἐρευνητής, ὅπωςδῆποτε διὰ τήν γνώσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.**

Ἀναφαίνονται ἐν τούτοις **διαφοροποιήσεις τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος** ἕξ αἰτίας ὠρισμένων σκοπιμοτήτων, αἵτινες δὲν θίγουν μὲν τήν ὑπόστασιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, προσδίδουν ὅμως εἰς τοῦτο ἰδίαν **σημασίαν** ἢ καὶ ἀκόμη ἀσκοῦν ἰδίαν ἐκάστοτε ἐπιρροήν. Τοῦτο δὲ τὸ φαινόμενον δὲν κρατεῖ ἀδιάφορον τὸν ἐρευνητήν. Διότι ἐκτὸς τοῦ γεγονότος τῆς ἀλλοιώσεως πολλαί- κισ τῆς σημασίας ταύτης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ὑπάρχει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ταῦτα δὲν ἔχουν νόημα διηρηθωμένον κατὰ σύστημα καὶ διεπόμενον ὑπ' ἀναλλοιώτων καὶ ἀμεταβλήτων νόμων, ἀλλὰ παρουσιάζουν **πλοκήν**, τήν ὁποίαν ἐκάστοτε δημιουργεῖ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς, ἥτοι πλοκήν, ἣτις ἀκολουθεῖ μὲν τοὺς νόμους τῆς λογικῆς, ρυθμίζεται ὅμως ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων, τῆς πρὸς ἰδεώδη κατευθυνομένης. Ἐὰ γεγονότα ταῦτα ἐγένοντο αἰτία νά δημιουργηθῶσι καὶ ἄλλαι περὶ τῆς γνώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἱστορίας ἀντιλήψεις.

Οὕτως ὁ φιλόσοφος Heinrich Rickert, ὅστις ἐθεμελίωσε μετὰ τοῦ Wilhelm Windelband τὴν Νεοκαντιανὴν Σχολὴν **Βάδης** καὶ ὅστις ἦτο ὑπέρμαχος τοῦ **ὑπερβατικοῦ Ἰδεαλισμοῦ** καὶ τῆς **Κριτικῆς Ὀντολογίας**, ἔσχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι **τὰ ἱστορικὰ γεγονότα** εἶναι περιστατικὰ δι' ὧν **καταδεικνύεται τὸ μέτρον τῆς πραγματοποιήσεως μιᾶς ἀξίας** (1), ἥτοι τῆς ἐκπληρώσεως ἑνὸς χρέους, δεδομένου ὅτι καταβάλλει ἐκάστοτε ὁ ἄνθρωπος ἀγωνιστικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἐπίτευξιν πνευματικῆς δημιουργίας καὶ πραγμάτων τῆς ἐλευθερίας του. Τοῦτο ἐπιτελεῖται κατὰ **κανόνας**, οἵτινες ὑπὸ πάντων τῶν συγχρόνων ἀναγνωρίζονται. Οἱ κανόνες οὗτοι, ἂν καὶ δὲν ὑφίστανται εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅμως ἰσχύουν, διότι ἀποτελοῦν αἰτίαν νά δοκιμάζωσι τὰ ἄτομα ὑποχρεώσεις καὶ νά κινουῦνται οὕτως πρὸς ἀντίστοιχον πνευματικὴν δημιουργίαν. Οἱ κανόνες ὅμως οὗτοι δὲν εἶναι οἱ αὐτοί, ἀλλὰ διαφοροποιοῦνται πολλάκις κατὰ τὰ αἰτήματα τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ρυθμιζομένη ὑπὸ τῶν ἐναλλασσομένων τούτων

(1) Willy Moog: Die deutsche Philosophie des 20. Jahrhunderts, 1922, σ. 245.

κανόνων δὲν περιλαμβάνει γενικά φαινόμενα, ἀλλὰ τὰ ἐκάστοτε μερικὰ καὶ δὴ ἐκεῖνα, ἅτινα καταξιούνται κατόπιν ἐπιλογῆς ὡς ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν κοινήν συνείδησιν. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι παρ' ὅλην τὴν μοναδικότητα τοῦ περιεχομένου αὐτῆς λογικῶς ἀναγνωρίζονται οἱ κανόνες οὗτοι ὑπὸ τῶν συγχρόνων, καὶ ἐπειδὴ προσδιορίζουν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον, ἀποτελοῦν τὰς ἀξίας. Ἄρα εἰς τὰ ἱστορικά γεγονότα δυνάμεθα νὰ συνειδητοποιήσωμεν, ὅτι διαδηλοῦται ἡ προσπάθεια αὕτη τῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν Rickert, **καταδεικνύουν ταῦτα τὸ μέτρον τῆς ἱκανότητος πρὸς πραγματοποίησιν ἀξιών.**

Οἱ κανόνες ἐξ ἄλλου οὗτοι δὲν εἶναι οὔτε ὑποστάσεις ἀπολύτως ὑπερβατικά, δεδομένου ὅτι ρυθμίζουν τὰ τῆς ζωῆς, οὔτε ὑποκειμενικαὶ συλλήψεις, δεδομένου ὅτι ἑναρμονίζονται πρὸς τὰς λογικὰς κρίσεις τῆς ὁλότητος⁽¹⁾. Διὰ τοῦτο τὰ μετὰ τούτων σχετιζόμενα ἱστορικά γεγονότα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ γενικὸν νόημα καὶ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ζωῆς, αἵτινες φιλοσοφικῶς δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποτελοῦν ὑπόθεσιν κριτικῆς λογικῆς ἐρεῦνης, ἥτις κυρίως ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἀτόμου κατὰ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν κίνησιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἦτοι τὰ ἱστορικά γεγονότα ἐρμηνεύονται φιλοσοφικῶς μὲν κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον καὶ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ζωῆς, ἐπιστημονικῶς δὲ ἐκ τοῦ γενικοῦ νοήματος, ὅπερ ταῦτα περιλαμβάνουν καὶ ὅπερ εὐρίσκει τὴν λογικὴν συγκατάβασιν πάντων. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ ἐρευνα ἐπιζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ ποῖον ἀξιολογικὸν περιεχόμενον ἐνέχει τὸ ἱστορικὸν γεγονός, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία νὰ διατυπώσῃ τὴν λογικὴν βᾶσιν τούτου. Ἐξυπακούεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως.

Κατόπιν τούτων, κατὰ τὸν Rickert, ἡ ἐρευνα τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ἐπιτυγχάνεται, ἂν τοῦτο παρουσιάσῃ τὰ ἐξῆς τρία **αἰτήματα**:

α) Νὰ εἶναι ἀπληρευθερωμένον ἀντιφάσεων ἤτοι τὸ μοναδικὸν περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ μὴ ἐπιτρέπη ἀμφιβόλους σκέψεις.

β) Νὰ ἐρμηνεύεται λογικῶς ἤτοι ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ὑπὸ συναισθηματισμῶν.

γ) Νὰ ἐκτιμᾶται ἀξιολογικῶς ἤτοι νὰ ἐξευρίσκειται ἡ σημασία τῶν γεγονότων ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἰσχυρὰς ἀξίας. Ὑπὸ τὴν σημασίαν δ' ἐνταῦθα δὲν ἐννοοῦμεν τὸ δευτερεῦον ἐκεῖνο νοητικὸν περιεχόμενον, ὅπερ ἐξ αἰτίας προσκαίρων προσδιορισμῶν δημιουργεῖται καὶ προσάπτεται εἰς τὸ κύριον λογικὸν περιεχόμενον τῶν ἀντικειμένων καὶ τὸ ὁποῖον ἐκάστοτε κατὰ τοὺς ἀντιστοίχους προσδιορισμοὺς μεταβάλλεται, ἀλλ' ἐννοοῦμεν τὴν θεμελιώδη ἐκείνην ἀπόχρωσιν ἣτοι τὴν ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει τῆς ζωῆς διαδηλουμένην

(1) Κ. Λογοθέτου: Ἀνάλεκτα Φιλοσοφικὰ καὶ Φιλολογικά, σ. 308 - Β15.

ἀντικειμένου τινός ἢ γεγονότος *σπουδαιότητα*, ἥτις ἐκ τούτου εἶναι ἀξιόλογος καὶ σοβαρά.

Οὕτως διὰ τῆς σημασίας ταύτης ἐπιζητεῖται νὰ προσδιορισθῇ ἐνταῦθα *τρίτον τι νοητικὸν στοιχεῖον*, διὰ τοῦ ὁποίου καταδεικνύεται ἡ ἀναφορὰ τοῦ κόσμου τῶν ὄντων, ὅπερ θεωρεῖται πρῶτον στοιχεῖον, καὶ τοῦ λογικοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ὅπερ θεωρεῖται δεύτερον στοιχεῖον, πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ τρίτον στοιχεῖον, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξιολογικὴν περιχαράκωσιν τοῦ ὄντος. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, διότι παρουσιάζει τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἀντικειμένου ἢ γεγονότος τινός, μεθ' ἧς ἡ ψυχὴ κατ' ἀνάγκην ἐπικοινωνεῖ, ὅταν πρόκηται νὰ δημιουργήσῃ πνευματικῶς, δεδομένου ὅτι τὸ τρίτον τοῦτο στοιχεῖον, ἢ σημασία ἢ ἢ σπουδαιότης, διερεθίζει ταύτην πρὸς ἀντίστοιχον πνευματικὴν ἐνέργειαν.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων αἰτημάτων τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τὰ μὲν δύο πρῶτα προσδιορίζουν τὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν τῆς ψυχῆς, ἥτοι ἀναφέρονται εἰς ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα προέρχονται ἐκ τῆς λογικῆς ἐρεῦνης, τὸ δὲ τρίτον ἀναφέρεται εἰς τὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν ἥτοι εἰς στοιχεῖον οὐχὶ ὑπὸ τῆς λογικῆς ἐνεργείας τοῦ ὑποκειμένου ἀλλ' ὑπὸ μείζονος ψυχικῆς προσπαθείας αὐτοῦ χειραγωγούμενον λόγῳ τῆς μετὰ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν συνυφάνσεως αὐτοῦ.

Ὅθεν διαπιστοῦται ἐκ τῶν ὡς ἄνω αἰτημάτων ὅτι *διὰ τὴν ἐρευναν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων πρέπει νὰ κινηθῇ ὁ ἐρευνητὴς λογικῶς καὶ φιλοσοφικῶς.*

Ἡ τριπλῆ αὕτη ἀπαίτησις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καταφαίνεται καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν σημασίαν τῆς λέξεως «*ἱστορικός*», ἥτις παρουσιάζει ἀντίστοιχα περιεχόμενα. Οὕτως εἰς τὴν φράσιν: «*Αὐτὸ εἶναι ἱστορικόν*», διαδηλοῦται τὸ ὑπὸ πάντων ἀνεγνωρισμένον, ἥτοι τὸ ἀπηλευθερωμένον ἀντιφάσεων, ὡς καὶ τὸ καθ' ὀλοκληρίαν ἐξηκριβωμένον ἥτοι ὡς λογικὸν θεωρούμενον καὶ μὴ ὑπὸ συναισθηματισμῶν ἐπηρεαζόμενον.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς λογικῆς ταύτης περιχαράκωσεως ἡ ἴδια λέξις σημαίνει καὶ τὸ μετ' ἀξιῶν συνυφασμένον κατὰ τὴν φράσιν «*αὐτὸ ἔχει ἱστορικὴν σημασίαν*»⁽¹⁾.

Τὰ ἀνωτέρω ὀδηγοῦν καὶ εἰς ἄλλο σοβαρὸν συμπέρασμα, εἰς τὴν διαπίστωσιν δηλαδὴ ὅτι διὰ τῆς *φιλοσοφικῆς σκέψεως προχωρεῖ ἡ γνωστικὴ ἱκανότης τῆς ψυχῆς πέραν τῆς ἐπιστημονικῆς τοιαύτης*. Διότι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἐπιζητοῦσα νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀξιολογικὴν ἀπόχρωσιν ἐπιτυγχάνει τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν θεώρησιν τοῦ συνόλου τῆς πραγματικότητος. Ἐκεῖ κατὰ τὴν θεώρησιν τῆς ὀλότητος ταύτης

(1) Heinrich Rickert: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, 1913, σ. 331.

ἀποκτᾶ ἡ ψυχὴ ἱκανότητα, αἵτινες δὲν συναντῶνται εἰς τὸ σύστημα τῆς λογικῆς γνωστικῆς λειτουργίας αὐτῆς. Διότι διὰ τῆς θεωρήσεως τῆς δλότητος ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ὑπὸ ὠρισμένας βεβαίως προϋποθέσεις, ἀποκτᾶ τὴν εὐχέρειαν νὰ κινῆται γνωστικῶς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ βᾶθη ταύτης (1) ἤτοι πρὸς γενικὰς ἀρχάς, τὸ σύνολον διεπούσας, καὶ νὰ ἐπιτυγχάνῃ ἀποκαλύψεις ἀμέσους καὶ βασικάς, πρὶν ἀκόμη χειραγωγηθῶσιν αὐταὶ ὑπὸ τῆς λογικῆς λειτουργίας. Ταύτας δὲ ἐκμεταλλευσόμενῃ κατ' ἴδιον τρόπον ἡ φιλοσοφία, χωρὶς νὰ παραγνωρίζῃ τὴν λογικὴν συμβολήν, δεόντως καλλιεργεῖ καὶ δημιουργεῖ οὕτω διὰ τὴν ψυχὴν ἱκανότητα, αἵτινες ὑπερτεροῦν τῶν γνωστικῶν λογικῶν ἱκανοτήτων.

Τὸ γεγονός τοῦτο τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἔχοντα περιεχόμενον συνυφασμένον μὲ ἀξίας ὑπόκεινται ὡς ἐκ τούτου εἰς φιλοσοφικὴν θεώρησιν, ὠδήγησαν τὸν Henri Bergson εἰς τὴν ἐκτίμησιν, κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τῆς μεθόδου τῆς ἐνοράσεως (intuition). Αὕτη γενικῶς εὐνοοῦσα τὴν ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου θεώρησιν τοῦ συνόλου παρουσιάζει προνομιακὴν θέσιν ἔναντι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως (2), διότι πραγματοποιεῖ γενικῶς συλλήψεις ὑπερβαινούσας τὰ ἐπιστημονικὰ περιεχόμενα. Ἐνῶ δηλαδὴ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου τῆς ἀναλύσεως, συνθέσεως κ. τ. τ. καὶ γενικῶς διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου ἐπιτυγχάνεται ἡ σύλληψις τοῦ νοήματος τῶν ἀντικειμένων, ὅπερ εἶναι σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον, διὰ τῆς ἐνοράσεως, ἥτις, ὡς εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἐλέχθη, συμπεριλαμβάνει τὴν δύναμιν τοῦ ἐνστίκτου καὶ τῆς νοήσεως, διεισδύει τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν ἀληθῆ σύστασιν τοῦ ὄντος ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν αἰσθητικῶν ἢ ἐμπειρικῶν δεδομένων. Τὴν δὲ δυναμικότητα ταύτην ἀποκτᾶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, διότι αὕτη κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν στροφὴν της, ἐπικοινωνοῦσα μετὰ τῶν πηγῶν τῆς ζωῆς, ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποκτᾶ τὴν θεώρησιν τοῦ ὄντος καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ προχωρῇ εἰς γνώσεις καὶ διαμορφώρη συστήματα, ἅτινα ἔχουν γενικώτερον κῦρος. Διὰ τοῦτο ἡ κίνησις τῆς ψυχῆς ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς σημαντικὴ καὶ πᾶσα ὑποκειμενικὴ νοητικὴ ἐνέργεια ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, ἤτοι ἂν ἀπελευθερωθῇ ἐκ σκοπιμότητος ἢ ἰδιοτελείας, εἶναι ἔγκυρος. Ἐκ τούτων προέρχεται καὶ ἡ εὐχέρεια κατὰ τὴν ἐνόρασιν, ὅποτε τηροῦνται αἱ προϋποθέσεις αὐταί, διεισδύσεως τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ὑποκειμένου οὐχὶ πρὸς τὴν ἐπιφανειακὴν ὑπόστασιν τῶν ἀντικειμένων ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τοῦ ὄντος.

Τοιαύτην οὐσίαν διὰ τὰ περιεχόμενα τῆς ἱστορίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ

(1) Ν. Λούβαρι: *Μεταξὺ δύο κόσμων*, 1949, σ. 163.

(2) Κ. Γεωργούλη: *Αἱ σύγχρονοι φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις*, 1954, σ. 35 - 37.

δυναμικὸν γίνεσθαι ταύτης⁽¹⁾, ὅπερ βιοῦται ὡς διάρχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅπερ κρατεῖ τὴν συνοχὴν τῶν ἐν χρόνῳ ἐναλλασσομένων γεγονότων. Ἐν τούτῳ συνεχίζεται ἡ δημιουργία τοῦ παρελθόντος διὰ μέσου τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος. Ἡ δὲ οὐσία τῆς δημιουργικῆς ταύτης ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ πλαισιωθῇ καὶ προσδιορισθῇ κατὰ στατικὰς σταθερὰς ἐννοίας, οἷας παρουσιάζει ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀποκαλυφθῇ γνωστικῶς ἐκ τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἱκανότητος, ἡ ὁποία ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐπικοινωνῇ μετὰ τῆς ὁλότητος τοῦ ἐν ῥοῇ φαινομένου. Τὴν ἱκανότητα ταύτην ἀποκτῶ τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν *ἐνόρασιν*.

Ἡ ἐνόρασις δηλαδή, ἀνακύπτουσα ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἀπαίτησιν τῆς ψυχῆς νὰ πλαισιωθῇ γνωστικῶς τὴν ὁλότητα τοῦ ἀντικειμένου, συλλαμβάνει τὴν ἐν ῥοῇ συνεχιζομένην ἀληθῆ ταύτην πραγματικότητα. Οἱ θιασῶται μάλιστα ταύτης, ὑπερεκτιμῶντες τὴν δυναμικότητά της, παροδέχονται ὅτι τοσοῦτον ὑπερτερεῖ αὕτη τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὥστε θεωροῦν ὅτι ἐκείνη (ἡ ἐπιστημονικὴ γνώσις), ὅταν κυριαρχῇ διανοητικῶς ἐπὶ τῆς ὕλης, διαστρέφει τὴν πραγματικότητα, δεδομένου ὅτι παρέχουσα τὰ νοήματα ἐκ τῆς ἀντικειμενικότητος μετατρέπει τὸ ζῶν εἰς ἀψυχον, τὸ κινούμενον εἰς σταθερὸν καὶ τὸ μεταβλητὸν εἰς ἀμετάβλητον. Τοῦναντίον φρονοῦν ὅτι ἡ ἱκανότης τῆς ἐνοράσεως, δεδομένου ὅτι δύναται νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τὴν ἀτελείωτον ἐξέλιξιν τῆς συνολικῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως ἢτοι τὴν *καθαρὰν διάρκειαν* (*durée pure*), δὲν μᾶς δίδει τὰ ἀπατηλὰ σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτα νοήματα ἐκείνης, ἀλλὰ συγκρατοῦσα παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον συλλαμβάνει τὴν ἀτελείωτον δημιουργικὴν ἐμφάνισιν διὰ μορφῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πολυπλόκων. Τοῦτο δὲ κατορθιώνει ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ἐνόρασιν, διότι πραγματοποιεῖ κατ' αὐτὴν τὸ αἰτομον *συγκέντρωσιν καὶ συσπείρωσιν τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων* ὡς καὶ στροφὴν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐσωτερικῶν βιωμάτων. Ἐπιτελεῖ δηλαδή ἐσωτερικὴν τινὰ θεώρησιν καὶ *βυθοσκοπήσιν*⁽²⁾, καθ' ἣν παρακάμπτει τὰ ἀποτελοῦντα ὑπόθεσιν τῆς διανοίας δεδομένα τῶν αἰσθήσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν ἐνόρασιν ἄμεσος ἐπικοινωνία τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς καθαρᾶς καὶ κινουμένης διαρκείας, ὡς αὕτη ἀνεξαρτήτως τῶν μεταβολῶν τοῦ χρόνου ὑφίσταται.

Κατόπιν τούτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὸ *ἱστορικὸν γίνεσθαι* μὴ κυριαρχούμενον ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς ἱκανότητος τοῦ ἀντικειμένου, δὲν εἶναι προσιτὸν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν χρησιμοποιουμένην λειτουργίαν τοῦ λόγου, ἥτις μετατρέπει τὰ αἰσθητὰ δεδομένα εἰς λογικὸν περιεχόμενον, ἀλλ' εἰς τὴν *ἐνόρασιν*, ἥτις

(1) Karl Vorländer: *Geschichte der Philosophie*, 1927, III, σ. 253 - 254.

(2) Κ. Σπετσέρη: *Τὰ εἶδη τῆς γνώσεως*, 1949, σ. 63 - 64.

ἔχουσα ὡς ὑπόθεσιν ὀλόκληρον τὸ γίνεσθαι, εὐνοεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου, ὡς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν, ἄσκησιν τῆς διεισδύσεως. Ἡ ἰδιαιτέρα ὁμως ἐκτίμησις τῆς ἐνοράσεως, ὡς μεθόδου ἀποτελεσματικωτέρας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐλέγχου, δὲν σημαίνει παραγκώνισιν τῆς λογικῆς ἐνεργείας. Διότι βαθύτερα σκέψις καταδεικνύει ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς λογικῆς ἀντιμετώπισεως τῶν περιεχομένων τῆς Ἱστορίας δὲν συγκρούεται πρὸς τὴν ἀπαιτήσιν τῆς διὰ τῆς ἐνοράσεως συλλήψεως τοῦ συνόλου τῆς ἀντικειμενικότητος, δεδομένου ὅτι ἡ ἐνόρασις δὲν κινεῖται παραλόγως οὐδὲ ἀδιαφύρως πρὸς τὰ ἐρείσματα τοῦ λόγου, ἀλλὰ κατὰ διαισθητικὴν ἱκανότητα, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς συμπεράσματα ἔγκυρα καὶ ὑπερβαίνοντα τὴν δυναμικότητα τοῦ λόγου.

Ἐξ ἄλλου τὸ περιεχόμενον τῆς Ἱστορίας περικλεῖον πλὴν τοῦ παρόντος καὶ ὀλόκληρον τὸ παρελθόν, ὡς καὶ τὸ ἀπώτερον μέλλον, περιλαμβάνει ὑπόστασιν μὴ δυναμένην νὰ πλαισιωθῇ διὰ τῶν προϊόντων τῆς λογικῆς λειτουργίας, ἣτις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ αἰσθητικὰ δεδομένα τοῦ παρόντος. Ἡ ἐνόρασις ὁμως, κινουμένη διὰ τῶν βιωμάτων τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὑπέρβασιν ἐκείνην, ἣτις πλαισιώνει τὸ σύνολον τῆς πραγματικότητος, ἐπιτυγχάνει τὴν ἄμεσον σύλληψιν τῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ ροῇ διαφαινομένων ἀξιῶν, τῶν διὰ τῶν παραδόσεων καὶ τῆς δυναμικότητος τῶν λαῶν δημιουργουμένων, καὶ οὕτως ἀποβαίνει μέθοδος ἐξυπηρετοῦσα τὸ ὑποκείμενον, καθ' ὅσον φέρει αὐτὸ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἀρχῶν, αἵτινες προσδιορίζουν τὸ σύνολον. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς περαιτέρω θὰ ἐρμηνεύσωμεν, ἐκτελεῖται ὑπὸ ὄρισμένους ὅρους. Πρέπει δηλαδὴ τὸ ὑποκείμενον νὰ στραφῇ καὶ πρὸς τὸ βῆθος τῶν ἀξιολογικῶν ἐκείνων βιωμάτων καὶ παραδόσεων, αἵτινες προσιδιάζουσι πρὸς τὸ ἱστορικὸν ἀξιολογικὸν περιεχόμενον. Συνεπῶς μόνον ἡ ἐντατικωτέρα βίωσις ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἀποχρώσεως τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου, ἣτις ἐπιτελεῖται κατὰ τὴν ἐνόρασιν, δύναται νὰ ὑποσχεθῇ σοβαρωτέραν διείσδυσιν εἰς τὸ περιεχόμενον τούτου.

Ἴσως ὁμως ἤθελέ τις ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἡ γνωστικὴ ἱκανότης τῆς ψυχῆς, ἣτις γίνεται ἀποδεκτὴ ὡς ἐκδήλωσις τῆς ἐνοράσεως, δὲν εἶναι πραγματικὴ καὶ ἐμπερίστατωμένη, ἣτοι δὲν παρουσιάζει ὑπέρβασιν τῆς λογικῆς λειτουργίας ἀλλὰ Ψυχολογισμόν, ὅστις προσδίδει κῦρος μόνον εἰς τὰς ὑποκειμενικὰς δοξασίας. Κατὰ τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἡ ἐπίτασις τῆς γνωστικῆς ἱκανότητος τοῦ ὑποκειμένου, ἣτις σημειοῦται ἐν τῇ γνωστικῇ ἐνεργείᾳ τούτου κατὰ τὴν ἐνόρασιν, σημαίνει κυριαρχίαν τῶν ὑποκειμενικῶν ἀντιλήψεων καὶ πεποιθήσεων τοῦ ἴδιου καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀσκῆται διάβρωσις τῆς λογικῆς λειτουργίας του καὶ ἀφομοίωσις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος πρὸς τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ.

Ἡ ἀποψις ὁμως αὕτη τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἐνόρασιν εἶναι ἀβάσιμος. Διότι, ὡς ἐτονίσθη ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ἐνόρασιν ἀναφαίνεται μὲν διείσδυσις τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ ὄντος,

σημειούται ὅμως παραλλήλως καὶ ἀπελευθέρωσις τοῦ ατόμου καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἐπηρεαζουσῶν τὴν συνείδησίν του σκοπιμοτήτων καὶ ἰδιοτελειῶν. **Κατὰ τὴν ἐνόρασιν συνεπῶς αἱ ὑποκειμενικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ ατόμου καθ' ὁλοκληρίαν σιγοῦν.** Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁ Ψυχολογισμὸς οὐδύλως ἐκδηλοῦται κατὰ τὴν ἐνόρασιν, ἐφ' ὅσον βεβαίως καὶ τὴν συνήθη γνωστικὴν λειτουργίαν κρατεῖ ὁ ἴδιος ἀνεπηρέαστος.

Γεννᾶται ὅμως καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐρώτημα: **Εἶναι ὁ ψυχολογισμὸς καὶ διὰ τὴν γνωστικὴν λειτουργίαν γενικῶς ἀδιάφορος;** Τοῦτο ἴδη ἀποσαφηνίζομεν.

Ὁ ψυχολογισμὸς ἔχει τὴν αἰτίαν του κυρίως α) εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ Ψυχολογία εἶναι θεμελιώδης ἐπιστήμη ἀποτελοῦσα τὴν βίαν τῆς Φιλοσοφίας καὶ γενικῶς τῶν ἐπὶ μέρος κλάδων αὐτῆς ἴτοι εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν δύναται νὰ κινηθῇ χωρὶς τὴν ψυχολογικὴν προπαρασκευὴν τοῦ ὑποκειμένου καὶ β) εἰς τὴν ἀπόψιν ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν δημιουργοῦνται ἐν ἡμῖν, ἀφ' οὗ πρῶτον λειτουργήσῃ ψυχικὴ ἐνέργεια, ἣτις ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας.

Ὅτι ἀσφαλῶς ἡ Ψυχολογία ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν περιεχομένων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τοῦτο εἶναι ἀναιμιτισβήτητον. Δὲν σημαίνει ὅμως τοῦτο ὅτι ἡ ἀρχικὴ αὕτη πορεία εἶναι ἡ μόνη, ἣτις ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων καὶ ὅτι συνεπῶς οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ἡ ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἐπιτελουμένη λογικὴ ἐπεξεργασία τῶν ψυχολογικῶν δεδομένων. Τοῦναντίον, ὡς διδάσκει ἡ γνωσιολογία, εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἡ λογικὴ ἐπεξεργασία διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων. **Ὅπως ὁμως δὲν δύναται νὰ ὑπερεκτιμηθῇ ἡ λειτουργία τοῦ λόγου,** ὡς τοῦτο ἐπεζητήθη ἀπὸ τὴν **Δογικοκρατίαν** (logicismus) καὶ τὴν νεοκαντιανὴν Σχολὴν τῆς **Μαρβούργης** (Marburger Schule), τὴν θεμελιωθεῖσαν μὲν ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας Hermann Cohen (1842-1918) καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Paul Natorp (1854-1924), ἀντιπροσωπευομένην δὲ ἐπὶ πλέον ὑπὸ τῶν φιλοσόφων Ernst Cassirer (1874-1945) Fried Albert Lange (1828-1875) κ. ἄ., οἵτινες φρονοῦν ὅτι εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων πρωταγωνιστοῦν αἱ λογικαὶ ἐνέργειαι, τοιοῦτοτρόπως δὲν δύναται καὶ ἡ σημασία τῆς αἰσθητικῆς λειτουργίας νὰ ὑπερεκτιμηθῇ εἰς βάρος τῆς λογικῆς ἐνεργείας. Ἀμφότεραι συμβάλλουν εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως καὶ ἡ σπουδαιότης ἐκάστης εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Τοῦτο δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν ἂν παρακολουθήσωμεν τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ λογικὴ λειτουργία διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς γνώσεως. Οὕτως, ὡς ἐρμηνεύει ταύτην ὁ Kant εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου (1781), ἡ ψυχὴ ἀφορμωμένη ἐκ τῶν αἰσθητικῶν δεδομένων, κινεῖται διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου τῶν νοημάτων, ἀκολουθοῦσα πορείαν, εἰς τὴν ὁποίαν σημειοῦνται τρεῖς σταθμοί. Κατὰ τὸν πρῶτον, τὴν **ἐποπτείαν**, συγκρατοῦνται τὰ αἰσθη-